

ARTICULUS VII

De divina misericordia (1)

Duo hic breviter tractanda suscepimus: primo declaranda est ac Deo asserenda misericordia, deinde conferenda illa est virtuti iustitiæ.

§ I.—ASSERITUR DEO MISERICORDIA.

Quid sit
misericordia,

sive latius,

sive stricte,

sive strictissime
sumpta.

Misericordia est
specialis
virtus distincta
a bonitate,

219. Misericordia est virtus inclinans ad sublevandam alienam miseriam; nam *miseriors dicitur aliquis, quasi habens miserum cor, quia scilicet afficitur ex miseria alterius per tristitiam, ac si esset ejus propria miseria* (2). Misericordia potest sumi vel large vel stricte. Latissima acceptio est pro subentione cujuslibet defectus, sive qui actu existat, sive qui præoccupetur, ne quis in illum incidat. Quo sensu subjectum misericordiæ possunt esse res non solum rationales, sed omnes etiam ratione sensuque carentes. Stricte sumpta misericordia respicit veri nominis miseriam et infelicitatem, atque ad solas creaturas rationales restringitur, quippe quæ solæ sunt capaces miseriæ, sicut proprie solæ sunt capaces felicitatis. Eædemque sunt potissimum dignæ, quibus misereatur Deus; nam cæteris rebus subvenit propter homines, propter quorum utilitatem et commodum creatæ a Deo sunt. Et strictius adhuc sumitur misericordia, si non ad cavendam miseriam nondum existentem porrigatur, sed solum ad actu presentem levandam limitetur (3).

Quamquam ergo misericordia interdum confundi videatur cum bonitate, distinguitur ab ea, quia bonitas non supponit necessario miseriam, quandoquidem bona fieri possunt non miseris solum et ærumnosis, sed etiam iis, qui non patiuntur miseriam, immo etiam iis, quæ omnino non existunt, nimirum cum creantur. Estque misericordia virtus

(1) Egregium de hac re suavissimumque tractatum habes in libro 12 de perfectione divinæ a P. Leonardo Lessio conscriptum.

(2) S. Thom. 1. p. quæst. 21, art. 3. Cfr. 2.^a 2.^e, quæst. 30, art. 3.

(3) Cfr. Ruiz de Montoya, disp. 61, sect. 1, num. 5, 7.

a cæteris omnibus distincta, quia in removenda miseria, quæ tantopere dedecet præstantissimam naturam hominis, est specialis honestas, quam nulla alia virtus ut sibi proprium objectum formale sectatur (1). Fatendum tamen est, opera misericordiæ plerumque ex prædicta honestate non procedere, sed potius ex affectu charitatis; ac proinde hanc virtutem non videri distingui a charitate, sicut supra est explicatum. Hinc fit, ut dilectio proximi fere tota consistat in operibus misericordiæ (2).

220. Jam misericordiam aliquo modo convenire Deo, sive proprie ac formaliter, sive metaphoricè ac secundum effectus, res est certissima, nec puto esse aliam Dei perfectionem, quæ luculentius frequentiusve commedetur, vel impensius prædicetur in sacris Litteris totaque doctrina Ecclesiæ, ut necesse non sit ullum hic singularem locum proferre, cum pleni sint omnes libri laudibus divinæ misericordiæ. Ratio vero est, quia nec miseria sublevatur, nec ærumnæ malave remedium accipere possunt nisi per effusionem bonitatis: effusio autem bonitatis nulli magis convenit, quam in exhausto fonti omnis boni ac pelago perfectionis.

Unum solum dubitatur, utrum misericordia Deo asserenda sit proprie, an metaphoricè. Et ratio dubitandi est, quia misericordia, saltem prout in nobis reperitur, duo includit, alterum quod est velle relevare miseriam, alterum quod est compassionis vel doloris affectus, qui exurgit ex alienæ miseriæ contemplatione. Ac certum apud omnes est exploratumque, primum horum, utpote purissimam involvens perfectionem, proprie Deo asserendum esse, sicut et alterum non posse prædicari de Deo, in quem repugnat tristitia: cadere vel dolorem compassionemve. Quod expressit S. Anselmus illis verbis: *Cum respicias nos miseros, nos sentimus misericordiæ effectum, tu non sentis affectum, quia nulla miseriæ compassione afficeris* (3). Et alibi: *Miseriors es, non quia tu sentias affectum, sed quia nos sentimus effectum* (4).

(2) Vide S. Thom. 2.^a 2.^e, quæst. 30, art. 1.

(3) P. Leonard, Lessius, De perfectione Dei, lib. 12, cap. 12, num. 3 fin.

(4) S. Anselm. Prolog. cap. 8.

(4) Ibid. cap. 10.

quamvis sæpe
opera
misericordiæ
non ab hujus
virtutis speciali
honestate,
sed potius a
charitate
precedant.
Misericordiam
Deo convenire
certissimum
est.

disputatur
sæpe,
utrum ea
proprie,
an metaphoricè
prædicanda sit

cardo
controversia est,
utrum
compassio
sit de essentia
misericordie.

Varie
sententia,
sed probabilior
affirmat
Dei proprie
coresistere
misericordiam.

que probatur.

Quare tota controversia circa hunc tandem cardinem vertitur, utrum compassio de aliena miseria se habeat de materiali tantum, an vero de formali in conceptu misericordie. Si enim primum dicatur, misericordia poterit proprie ac sine metaphora de Deo predicari; secus vero, si dicatur alterum; tunc enim imperfectio illa, quam in nobis importat misericordia, esse de ratione illius, nec posset vel in generalissimo ejusdem conceptu separari. Itaque quidam, ut P. Salmeron (1), negant Deo tribuendam esse proprie ac sine metaphora misericordiam, sicut nec tribuitur ira. Alii tamen multi arbitrantur proprie ac formaliter inesse Deo misericordiam; quæ est sententia sat communis interpretum S. Thomæ aliorumque scriptorum cum Eximio Doctore (2), Molina (3), Gabriele Vazquez (4), Joanne a S. Thoma (5), Billuart (6), Granado (7), Ruiz de Montoya (8), Carleton Compton (9), Leonardo Lessio (10), aliisque.

Quam sententiam ego quoque libenter amplector. Nam in questionibus quæ respiciunt modum loquendi, communes sententias sectari oportet. Cum ergo frequentissima doctissimorum virorum sententia teneat, compassionem non esse de formali ratione misericordie, sed solum affectum sublevandi alienam miseriam, quæ purissima est perfectio, nulli essentialiter admixta imperfectioni; misericordia Deo proprie ac sine metaphora tribuenda est.

§ II.—CONFERTUR MISERICORDIA CUM JUSTITIA DIVINA.

In omnibus
operibus
Dei miscetur
misericordia
et justitia.

221. *Primo statuendum est cum S. Thoma in omnibus operibus Dei misceri misericordiam et justitiam, saltem si justitia sumatur proprie pro speciali virtute, sive generalius pro*

- (1) Tom. 13. In epist. Pauli, lib. 1, part. 2, disp. 4, paragr. 2.
- (2) *De Deo et div. attrib.*, lib. 3, cap. 7, num. 15.
- (3) *Id.* 1.um p. quest. 21, art. 3.
- (4) *Ibid.*
- (5) *Curs. Theolog.*, tom. 2, quest. 21, disp. 6, art. 5.
- (6) *De Deo uno*, dissert. 8, art. 6, paragr. 2, *Dico* 3.º
- (7) *In* 1.^{am} p. tom. 2, tract. 7, disp. 7.
- (8) *De volunt. Dei*, disp. 61, sect. 1.
- (9) *De Deo uno*, disp. 35, sect. 9, num. 10.
- (10) *De perfection. div.*, lib. 12, cap. 2.

voluntate faciendi id, quod oportet secundum concordantiam divine bonitatis, vel etiam secundum exhibitionem promissi (1); itemque si misericordia latius accipiatur pro affectu removendi quemlibet defectum. Quo videtur spectare illud Psalmi: *Universæ viæ Domini misericordia et veritas* (2). Quod etiam docuit Cassiodorus, qui explicans verba illa Psalmi centesimi: *Misericordiam et judicium cantabo tibi Domine*, sic eloquitur: *Potestas Domini semper aut miseretur, aut judicat. Sed neque misericordia ipsius sine judicio, neque judicium sine misericordia reperitur. Ultraque enim se mutua societate conjungunt* (3).

Ratio vero est, quia cum debitum, quod ex divina justitia redditur, sit vel debitum Deo, vel debitum alicui creaturæ, neutrum potest in aliquo opere Dei præmitti. Non enim potest facere aliquid Deus, quod non sit conveniens sapientiæ, et bonitati ipsius; secundum quem modum diximus, aliquid esse debitum Deo. Similiter etiam quidquid in rebus creatis facit, secundum convenientem ordinem, et proportionem facit: in quo consistit ratio justitiæ. Et sic oportet in omni opere Dei esse justitiam (4). Est autem in omni opere Dei misericordia, quia opus... divine justitiæ semper præsupponit opus misericordie, et in eo fundatur. Creaturæ enim non debetur aliquid, nisi propter aliquid in ea præexistens vel præconsideratum. Et rursus si illud creaturæ debetur, hoc erit propter aliquid prius. Et cum non sit procedere in infinitum, oportet devenire ad aliquid, quod ex sola bonitate divine voluntatis dependeat, quæ est ultimus finis; utpote si dicamus, quod habere manus debitum est homini propter animam rationalem, animam vero rationalem habere ad hoc, quod sit homo, hominem vero esse propter divinam bonitatem. Et sic in quolibet opere Dei apparet misericordia quantum ad primam radicem ejus; cujus virtus salvatur in omnibus consequentibus, et etiam vehementius in eis operatur, sicut causa primaria vehementius influit, quam causa secunda. Et propter hoc etiam ea, quæ alicui creaturæ debentur, Deus ex abundantia suæ bonitatis largius dispensat, quam exigat proportio rei. Minus enim est, quod sufficeret ad conservandum ordinem

- (1) S. Thom. 4.º dist. 46, quest. 2, art. 2, solut. 2, ad 4.um.
- (2) Psalm. 24, vers. 10.
- (3) Cassiod., *In Psalm.* 100. Cfr. Anselm. *Prosolog.* cap. 11.
- (4) S. Thom. 1. p. quest. 21, art. 4.

justitiæ, quam quod divina bonitas confert, quæ omnem proportionem creaturæ excedit (1).

Cæterum exponit Cajetanus assertionem hanc proprie intelligendam esse de operibus omnibus, quæ exercentur divinitus erga creaturam jam alioquin conditam; nam nisi ponatur creatura jam condita, non potest cogitari ut subjecta alicui miseriæ, quo pacto est objectum misericordiæ divinæ, neque est requirens suapte conditione aliquid, quod sit sibi debitum secundum ordinem justitiæ. Quare cum in creatione formaliter non intelligatur creatura ut jam condita, non potest dici proprie in creatione elucere divina misericordia, sed tantum improprie, prout nimirum cogitatur creaturam transferri per opus creationis ex non esse ad esse tamquam ex quodam defectu et miseria (2). Et secundum hoc etiam salvatur ibi ratio justitiæ, in quantum res in esse producitur, secundum quod convenit divinæ sapientiæ et bonitati (3).

Dices. Non intelligitur: 2) quo pacto in impij justificatione appareat justitia, cum sit illa prorsus gratuita; itemque 3) quomodo in punitione damnatorum ostendatur divina misericordia.

Respondeo ad 2) rem satis intelligi, si justitia sumatur generalius pro eo, quod decet divinam bonitatem, et quatenus justum est divinam ordinationem et promissionem impleri (4). Vel dic aliter, in justificatione impij apparere justitiam, dum culpas relaxat propter dilectionem, quam tamen ipse misericorditer infundit, sicut de Magdalena legitur (5): Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum (6).

Respondeo ad 3). In punitione damnatorum elucet divina misericordia, quia nimirum punit illos citra condignum;

(1) S. Thom., loc. nup. cit. Et lege omnino S. Doctorem in 4.º dist. 46, quæst. 2, art. 2, solut. 2.

(2) P. Gregorius de Valentia, In 1.^{am} p., disp. 1, quæst. 21, punct. 2.

(3) S. Thom., quæst. 21, art. 4, ad 4.um.

(4) Vide S. Thom., 4.º dist. 46, quæst. 2, art. 2, solut. 2, ad 4.um; S. Bonavent., 4.º dist. 46, art. 2, quæst. 2.

(5) Luc. cap. 7, vers. 47.

(6) S. Thom. 1.^a p., quæst. 21, art. 4, ad 4.um.

sicut e contrario beatos remunerat ultra condignum quemadmodum habet commune Theologorum axioma (1). «Cujus tamen axiomatis sensus nequaquam est, quod Deus sit plus præmii retributurus pro meritis, et minus pænæ pro peccatis, quam æterna immutabilique lege sua constituerit. Sed hujus axiomatis sensus est, quod salva recta ratione justitiæ distributiæ, et considerata ratione ipsa meritum et peccatorum, potuisset Deus ab æterno statuere, minus se præmii retributurum pro meritis, et plus pænæ pro peccatis, quam jam ab æterno statuit. Nam et hoc etiam facere potuit, servata eadem proportione præmii aut pænæ unius ad præmium aut pœnam alterius, quæ esset meritum aut peccatorum unius ad merita aut peccata alterius: in qua proportione consistit æqualitas justitiæ distributiæ» (2). Vide S. Augustinum (3), et lege Ruiz de Montoya (4).

222. *Utrum misericordia sit prior, an posterior justitia*, si quæsieris; distinctione utendum erit. Vel enim justitia sumitur latissime pro perfectione Dei, quæ inclinat ad omne id, quod decet divinam bonitatem, justitia ratione prior est misericordia, quemadmodum docuit S. Anselmus, cum scripsit: *Si misericors es, quia es summe bonus, et summe bonus, nisi quia es summe justus; vere idcirco es misericors, quia es summe justus* (5). Et: *Nascitur de justitia tua misericordia tua, quia justum est te sic esse bonum, ut et parendo sis bonus* (6). Et probatur, quia ratio parcendi et sublevandi miseros ea est, quoniam id pertinet ad divinam bonitatem debito decentiæ (7). Si vero justitia strictius sumatur pro virtute, quæ præmia meritis, demeritis supplicia rependit, posterior est, quam misericordia. Et ratio est, quia misereri convenit Deo ex se ipso et ex primaria ac quasi spontanea voluntatis propensione; sed supplicia reddere non convenit

Ultra sit prior, misericordia, an justitia.

(1) Vide Theologos cum Magistro Sentent. in 4.º dist. 46: ubi lege S. Thom. quæst. 2, art. 2, solut. 1.

(2) Valentia, In 1.^{am} p. disp. 1, quæst. 21, punct. 2.

(3) Serm. 6 ad Fratres in Eremito.

(4) Loc. cit., disp. 61, sect. 3.

(5) Prosalog. cap. 9, post med.

(6) Ibid. cap. 11.

(7) Cf. S. Thom. 4. dist. 46, quæst. 2, art. 2, solut. 3, ad 2.um

Deo nisi provocantibus, ac prope compellentibus hominum peccatis. Itemque præmiorum distributio prævium requirit meritum liberæ operationis supernaturalis, quæ nonnisi excitante atque adjuvante gratia eliciuntur, gratiæ vero collatio est opus misericordiæ.

Misericordia
est attributum
maxime
proprium Dei.

223. *Hinc etiam misericordia dicitur attributum maxime proprium et connaturale Dei.* Quia cum Deus sit summum bonum, est quoque summe diffusivus sui per communicationem bonorum, atque adeo convenit, ut tollat defectus et misérias a suis creaturis, potissimum rationalibus. Quare, observante S. Bernardo (1), Deus in sacris Litteris dicitur *Pater misericordiarum* (2), non vero iudiciorum aut ultionum *Pater* (3); quia illi *proprium est misereri semper et parcere*, ut habet Ecclesia in quadam oratione; et quia *miserendi causam et originem sumit ex proprio, iudicandi vero vel ulciscendi, magis ex nostro*, ut modo dicebam. Quam ad rem præclare S. Dionysius: *Sicut sol noster non cogitatione aut voluntate, sed eo ipso quod est, omnia illustrat, quæ ejus lumen pro modo suo capere possunt; sic etiam ipsum bonum, scilicet Deus, omnibus pro eorum captu, lotius bonitatis radios emittit* (4).

¶ Una sit
excellenter
virtus,
justitiæ,
an misericordiæ.

224. *Si jam quæras, utra sit excellentior virtus, misericordiane, an justitiæ;* controversia locum non habet, si sermo sit de hisce virtutibus, prout sunt in se entitative, sic enim neutra major est, sed utraque una et eadem res est, nempe divina essentia. Dubitari autem potest, quid de illis dicendum sit, prout a nobis concipiuntur diversis rationibus, sive hæ diversæ rationes dicantur invicem perfecte præscindere, sive solum imperfecte, ita ut altera sit de alterius ratione, secundum ea quæ generatim disputata sunt de divinis attributis in primo *Theodiceæ* volumine (5). Posita vero, quam ibi tuiti sumus, sententia præcisionis attributorum penes explicitum, dicendum est cum S. Thoma misericordiam, prout

(1) Serm. 5 de natali Christi.

(2) Corinth. cap. 1, vers. 3.

(3) Dicitur tamen in Psalmo 93, vers. 1: *Deus ultionum.*

(4) De divinis nominibus.

(5) *Theodicæ*, vol. 1, num. 102 et 103, pag. 124 seqq.

distinctam secundum conceptum expressum a justitia, esse illa excellentiorem (1).

Et probatur 1.º ratione S. Thomæ: *Illud, quod est formale in unoquoque est excellentius in eo, quia per formam materia completur. In qualibet autem actione illud, quod est ex parte agentis est quasi formale; illud autem, quod est ex parte patientis vel recipientis, est quasi materiale.* Dicitum autem est supra, quod *misericordia in omni opere divino resultat ex parte ipsius Dei, qui superabundat in bono* (2), sed *justitia ex parte recipientis, qui recipit secundum suam proportionem.* Et ideo in quolibet opere divino supereminet misericordia justitiæ, sicut materiali formale. Et hoc est, quod in Psalmo 144, vers. 9 dicitur: *Miserationes ejus super omnia opera ejus* (3). Et alibi: *Superexaltat misericordia iudicium* (4), id est superior est et perfectior: quamquam et alia possint esse hujus loci interpretationes.

Misericordia
est excellentior
justitia tum in
se nostro
modo
concipiendi,

Probatur 2.º *Misericordia secundum se virtutum omnium maxima est: pertinet enim ad misericordiam quod aliis effundat, et quod pius est, quod defectus aliorum sublevet, et hoc maxime superioris est. Unde et misereri fertur proprium Deo; et in hoc maxime dicitur ejus omnipotentia manifestari. Sed quoad habentem misericordia non est maxima, nisi ille, qui habet, sit maximus, qui nullum supra se habeat, sed omnes sub se. Ei enim, qui supra se aliquem habet, majus est et melius conjugungi superiori, quam supplere defectum inferioris* (5). Si ergo misericordia secundum se maxima virtutum est, major quoque erit, quam justitia, prout in Deo a nobis concipitur ab eadem distincta.

225. *Nec solum est misericordia Dei major justitia secundum se, nostro modo concipiendi, sed etiam major est atque insignior in suis effectibus et manifestationibus.* Namque suavis Dominus universis, et miserationes ejus super omnia opera

tum in
effectibus.

(1) Cfr. *Theodicæ*, vol. 1.um num. 106, pag. 337, ubi de inæqualitate divinarum attributorum.

(2) Vide modo dicta, num. 222.

(3) S. Thom. 4.º dist. 46, quæst. 2, art. 2, solut. 3.

(4) Jacob. cap. 2, vers. 13.

(5) S. Thom. 2.º 2.^æ, quæst. 30, art. 4.

ejus (1). Et: *Misericordia Domini plena est terra* (2). *Quia enim*, inquit S. Augustinus, *in terra abundat miseria hominis, ibi etiam superabundat misericordia Dei*. Nec solum in terra, sed etiam in cœlis, quamvis ibi nulla sit miseria, sed nemo eo pervenit nisi per Dei misericordiam. *Omnia indigent Deo*, pergit ibidem S. Augustinus, *et misera et felicia; sine illo miseri non sublevantur, sine illo felix non regitur*. Immo vero, ut jam supra innuimus, ipsi inferi non vacant misericordia divina. Et sic *justis et injustis, beatis et damnatis misericordiam cum justitia semper agit omnipotens Deus. Beatis enim dat gloriam, quam non merentur habere quibuscumque bonis commisit; et malis dat pœnam, quam majorem merentur habere de malis commissis* (3). Tanta demum est misericordiæ divinæ amplitudo et vis, ut in ejus exsequendis operibus tota impendatur omnipotentia: unde divinitus afflata Ecclesia sic Dominum nostrum in quadam oratione alloquitur: *Deus, qui omnipotentiam tuam parcendo maxime et miserando manifestas* (4). Ea vero splendidissime elucet in *Incarnatione Domini nostri Jesu Christi ac Redemptione generis humani, atque in operibus justificationis et glorificationis electorum* (5).

(1) *Psalm* 144, vers. 9.

(2) *Psalm* 32, vers. 5.

(3) S. August. serm. 6 ad *Frates in Eremito*.

(4) Orat. offic. domin. X post Pentecost.

(5) *Legge*, si lubet, pium scriptorem P. Leonardum Lessium, *De perfectione divinæ*, lib. 12, cap. 3 seqq.

DISPUTATIO SEXTA DE DIVINA OMNIPOTENTIA

Post tractatas operationes et potentias Dei intentionales, intellectum et voluntatem, reliquum est, ut de potentia vel virtute activa disputemus, eaque tantum, quæ est operativa ad extra. Nam ineffabiles processiones divinarum Personarum earumque virtus et principium philosophicam considerationem transcendunt, ac Theologis tractanda relinquere oportet. Neque etiam est nostrum aggredi omnia, quæ ad potentiam operativam pertinent; nam quæcumque ad ordinem supernaturalem spectant, et præcipua profecto sunt in divinis operibus, iterum dogmaticæ Theologiæ propria sunt, solis exceptis miraculis, quæ dicuntur supernaturalia duntaxat quoad modum, et jam passim tractari solent a Philosophis ad revincendos insanos rationalistarum impetus. Verum cum miracula nos in *Cosmologia* tractaverimus, solum restat, ut de naturalibus operibus divinæ potentiæ agamus: in quibus tria illa numerantur, creatio, conservatio et concursus. Prius autem ipsa divina potentia declaranda et probanda est, concursus vero propter majorem suam difficultatem specialis disputationis suppeditat materiam.

Quæ de re
agendum in hac
disputatione.

CAPUT I REALITAS ET NATURA DIVINÆ OMNIPOTENTIÆ

Duo potissimum tractanda occurrunt circa divinam omnipotentiam, primo enim ejus oportet probare existentiam, deinceps vero definire, in quo ratio ejusdem responenda sit.